

ترانہ گلستان

مجموعہ داستانک مائیکرو



تحقیق و پژوهش فاطمہ طاہری

۱۰۰

مجموعہ داستانک مائیکرو
جلد اول
۱۰۰

www.KetabFarsi.com

ترازہ مائمی زنان

مجموعہ واسوئک مائمی شیراز

پژوهش و تحقیق :
فاطمہ طاہری



طاهری، فاطمه	
ترانه‌های زندگی (زنان): مجموعه واسونک‌های شیراز / پژوهش و تحقیق فاطمه طاهری. - تهران: ثالث، ۱۳۸۱.	
۱۸۸ ص.	
ISBN: 964-7230-43-5	شابک ۹۶۴-۷۲۳۰-۴۳-۵
IEN: 9789647230438	ای.ای.ان ۹۷۸۹۶۴۷۲۳۰۴۳۸
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.	
۱. شعر عامه فارس. ۲. موسیقی محلی ایرانی - فارس. الف. عنوان.	
ب. عنوان: مجموعه واسونک‌های شیراز.	
۸۶۹/۷۱	۴ت ۲ط / PIR ۸۶۹۴
	کتابخانه ملی ایران
م ۸۰-۱۸۱۵۶	محل نگهداری:



نشر ثالث

دفتر مرکزی: خیابان انقلاب / خیابان ۱۲ فروردین / شماره ۱۱ / تلفکس: ۶۶۶۰۱۴۶-۹۹۶-۹۵۰
فروشگاه: خیابان کریمخان زند / بین ابراشهر و خردمند جنوبی / پ ۱۶۰ / تلمن: ۷-۸۳۲۵۳۷۶

ترانه‌های زنان

مجموعه واسونک‌های شیراز

پژوهش و تحقیق

فاطمه طاهری

ناشر: نشر ثالث

طرح روی جلد: سعید زاشکائی

صفحه آرا و مصحح: اسماعیل جنتی

حروفچینی: روایت (حروف‌نگار: سحر جعفریه)

چاپ اول: ۱۳۸۱ / ۲۲۰۰ نسخه

لینوگرافی: طاووس رایانه - چاپ: احمدی - صحافی: چکامه

کلیه حقوق چاپ محفوظ و متعلق به نشر ثالث است

ISBN 964-7230-43-5

شابک ۹۶۴-۷۲۳۰-۴۳-۵

IEN 9789647230438

ای.ای.ان ۹۷۸۹۶۴۷۲۳۰۴۳۸

مقدمه:

فرهنگ عامیانه در جوامع مختلف اصیل‌ترین مأخذ دانش و بینش انسان‌های هر جامعه به حساب می‌آید. شاید درهم تنیدگی و تفکیک‌ناپذیری بینش‌ها و دانش‌ها در جلوه‌های این فرهنگ پژوهشگران این عرصه را در تنگناهای مختلف قرار بدهد اما، از آنجا که مقیاس فرهنگ عامیانه گسترده و از طرفی نیز تو در توست، بی‌شک شناخت، تبیین و تفسیر جلوه‌های آن نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پوشیده نیست که گام نخست بهره‌برداری از این اقیانوس، آشنایی، راهکارهای مکتوب‌سازی، بازیابی، انطباق، ثبت و تجزیه و تحلیل این منابع شفاهی است. امروزه در اقصی نقاط جهان، مجامع آکادمیک بخش وسیعی از فعالیت‌های خود را معطوف به پژوهش در جلوه‌های فرهنگ عامیانه و ساختارهای زبان آن ساخته‌اند.

اصلی‌ترین شناسه فرهنگ عامه، ویژگی شفاهی نقل شدن سینه به سینه دریافت‌ها و تجربیات خود زیسته مردمانی است که طی ادوار مختلف از پدران و مادران خود گرفته و به فرزندان خود منتقل ساخته‌اند. از این منظر شاید بتوان فرهنگ عامیانه را اصیل‌ترین مأخذ ریخت‌شناسی معرفتی -

اندیشه‌ای هر جامعه قلمداد کرد. بدیهی است که این اصالت در کوچکترین جزء زبان معینی «حرف» و «واژه» تا حجیم‌ترین تولیدات پژوهشی که پیش روی شماست حاصل تلاشی اینچنین است. در این پژوهش من بر آن بوده‌ام که نخست پاسخی درخور برای این پرسش بیابم که:

- واسونک چیست و مشخصات ساختاری آن کدام است؟

برای رسیدن به این پاسخ، مسیر طی شده پژوهش دارای مراحل زیر بوده است:

الف) انتخاب روشی مناسب برای مکتوب سازی مصاحبه‌ها.

ب) بازیابی متن‌های اصیل.

ج) انطباق متن‌های دریافتی و جمع‌آوری شده در مصاحبه‌ها.

د) ثبت و تجزیه و تحلیل نهایی منابع شفاهی و حذف قرینه‌ها و اشعار

موازی.

جمع‌بندی دریافته‌هایم برای جمع‌بندی مسیر طی شده و ارائه پاسخ به

پرسش پیرامون مفهوم واسونک چنین است:

واسونک *Vâsunak* تک‌بیت‌هایی است (گاه مُقَفَا و گاه

بیز بی‌ردیف و یا قافیه) با وزن فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن،

فاعلن که حال و هوای ترانه دارد. گاه ممکن است بندهای

یک بیت بُرشی موازی داشته و گاه نیز از توان مصوت‌ها

برخوردار نباشد.

واسونک ترانه‌هایی مختص مراسم عروسی است و در

جشن‌های متنوع از قبیل خواستگاری، بله بُران، رخت بُران،

مجلس حنابندان، مجلس عقد، حجله‌بندی، شب زفاف و

مراسم متنوع پاگشا به توسط زنان، به صورت فردی و گروهی خوانده می‌شود.

این اشعار را گاه همراه با دایره زنگی، تمبک، کمانچه، قیچک، نقاره، نی‌انبان و... و گاه نیز در ضرباهنگ هلله‌های جمعی می‌خوانند.

در این همخوانی، نخست یکی از زنان شروع به خواندن واسونک می‌کند و اطرافیان «کِلُ» [kel] می‌زنند. پس از آن، واسونک خوانی به صورت دوره‌ای ادامه می‌یابد.

مروری بر این ترانه‌ها نشان می‌دهد که شعرهای آنها دارای مضامینی غنی از موضوعات انسانی و تنوع دیدگاه درباره زندگی مشترک انسان‌هاست. ترانه‌هایی که به عنوان شادبانه‌های آغاز یک زندگی دیگر، در ساحتی دیگر به نام خانواده زمزمه می‌شود.

مکان‌هایی که واسونک‌ها در آنجا خوانده می‌شود عموماً مکان‌هایی هستند که در هر کدام، به عللی، عروس یا داماد حضور پیدا می‌کنند. از آنجا که همسریابی، انتخاب، بهگزینی و پس از آن پشت سر گذاشتن مراحلی چون بله برون، مراسم عقد و مراسم عروسی سلسله مراتبی هستند که در پیمودن مسیر آغاز زندگی زناشویی رعایت می‌شود، مکان‌هایی که این مراسم در آنجا برگزار می‌گردند به عنوان مکان‌های خوانش واسونک مطرح می‌شدند. این مکان‌ها را می‌توان به مکان‌های درجه اول (خصوصی)، مکان‌های درجه دوم (عمومی) و سایر مکان‌ها تقسیم نمود.

۱- صدایی هلله مانند به نشانه شادی زنان که با نهادن و برداشتن متوالی چهار انگشت بر روی لب و دهان نواخته می‌شود، [کِلُ بر وزن دل].

الف) مکان‌های درجه اول یا خصوصی

این اماکن، مجموعه مکان‌هایی هستند که در مراتب مختلف جشن زناشویی، عروس، داماد و همراهانشان در آنجا حضور می‌یابند و ایشان را راهنمایی و همراهی می‌کنند. اهم این مکان‌ها عبارتند از: خانه داماد، خانه عروس، گرمابه^۱، مکان حناپندان^۲، پاگشاخانه‌ها^۳ و حجله خانه.

ب) مکان‌های درجه دوم یا عمومی

این مکان‌ها اختصاص به برگزاری مراسم عقد، عروسی و پیش‌مقدمات این مراسم هستند. این مکان‌ها عبارتند از: آرایشگاه^۴، محل برگزاری مراسم عقد و عروسی.

۱- در گذشته‌های به چندان دور (نیم قرن گذشته) قُرق گرمابه برای عروس و داماد از مراسم اصلی جشن زناشویی بوده است. رفتن و بازگشتن به گرمابه همراه با شادی و سروری بوده که واسوئک خوانی بخشی از آن را شامل می‌شده است. این مراسم هم‌اکنون در منازل داماد یا عروس انجام می‌شود.

۲- محل حناپندان در گذشته‌ها، در مکانی مقدس از اماکن متبرکه در نزد اهالی شهر شیراز انجام می‌شده است. این مراسم به خاطر قایل بودن آسمانی بودن پیوند زناشویی است. از این رو رسم بر این بوده که حناپندان را با مراسمی آیینی - مذهبی تلفیق کرده و رنگ و رویی مذهبی و قدسی به آن ببخشند.

۳- پاگشاخانه منازلی است که به ترتیب اولویت در اقوام و خویشان عروس و داماد میزبانی خانواده نو را پذیرا می‌شوند. پاگشا عموماً همراه با صرف نهار و یا شام است. بستگان درجه اول خانواده عروس و داماد در این مراسم شرکت می‌کنند تا اسباب آشنایی آنها با یکدیگر فراهم آید.

۴- آرایشگاه: در گذشته رسم بر این بوده که آرایشگر به خانه عروس می‌آمده و در آنجا عروس را آذین می‌کرده است. امروزه رسم و رسومات دگرگون شده و قواعد شهرنشینی حريم خاص انسان‌ها را به نفع خود تغییر داده است. به عبارتی آرایش زن که قبلاً در مکان خصوصی و منزل صورت می‌پذیرفت عمومیت یافته و در آرایشگاه‌هایی خارج از منزل صورت می‌پذیرد.

درجه عمومیت این مکان‌ها به خاطر حضور اقوام و خویشان دور یا نزدیک داماد و عروس می‌باشد. در حقیقت نوعی حریم قایل شدن در این مرتبه بندی نیز مشاهده می‌شود. در این اماکن نیز به فراخور حال و هوای مجلس واسونک‌هایی قرائت می‌شود.

ج) سایر مکان‌ها

اماکنی به جز دو دسته قبل که در مسیر منازل عروس و داماد واقع شده‌اند و به صورت عمومی، شاهد این جشن هستند در زمره سایر مکان‌ها آورده شده‌اند. گذرگاه‌های محله، مسیر عروس‌کشان، مسیر جهیزیه کشان و... جزو سایر مکان‌ها قلمداد می‌شوند. این مکان‌ها نیز واسونک‌های خاص خود را دارند.

نکته‌ای که ذکر آن ضروری به نظر می‌رسد سلسله مراتب خوانش واسونک‌ها به توسط افراد است. در این رابطه، واسونک‌ها به توسط افراد زیر قرائت می‌شود:

۱- یاران داماد: متشکل از اقوام و بستگان درجه یک و دو خانواده و داماد.
 ۲- یاران عروس: متشکل از اقوام و بستگان درجه یک و دو خانواده عروس.

۳- سایرین: کسانی که به نوعی در جشن زناشویی شرکت کرده‌اند.

۴- عروس

۵- داماد

باید اذعان کرد که به ندرت دیده شده که عروس یا داماد خود
واسونک خوانی کنند. ناگفته نماند که واسونک‌ها در قسمت زنانه مراسم عقد و
عروسی به توسط زنان خوانده می‌شود.

واسونک‌های شیراز دربردارنده مضامین زیر هستند:

- شادی به انجام رسیدن وصلت و پاگرفتن زندگی نوین.

- ستایش زیبایی‌های زنان.

- ستایش قدرتمندی و جوهره‌داری مردان.

- تقدیس آموزه‌های وفاداری.

- پشه‌سازی صبر در زندگی مشترک.

- رضایتمندی از رودررویی با قضا و قدر در زندگی زناشویی.

عناصر شعری واسونک‌های شیراز

اگر «ایماژ» یا «خیال» را عنصر اصلی جوهر شعر بدانیم، در ساختارشناسی
شعر فولکلور شیراز، بالاخص واسونک‌ها، تنوع و رنگارنگی چشمگیری از
گستره تخیل را شاهدیم. با این تفاوت ماهوی، که تخیل در شعر کلاسیک و
معاصر عمدتاً خاستگاه و جایگاهی ویژه دارد و اصولاً عنصری در جهت
پرداخت فضاها و رماتیک و فاصله گرفتن از جنجال‌ها و جنجال‌آفرین‌های
عقل جزوی بشری است، در حالی که در شعرهای شیراز، ویژگی‌یی کاملاً
انسانی و زمینی پیدا می‌کند. به عبارتی این عنصر در جهت هر چه پُربارتر و پر
رنگ شدن خواست‌های بشری در مواجهه با مظاهر حیات و همزیستی انسانی
به کار برده می‌شود. تصاویر ساده، انسانی، شادی‌آفرین و امیدبخش
واسونک‌ها، همه و همه گویای قدرت تخیل نهفته شاعران این شعرهاست که

در گسترهٔ وasonک‌ها تجلی یافته‌اند.

نکتهٔ دیگری که در بافت شعر وasonک، قابل توجه است باز شناخت مرز حقیقت و مجاز است. زیبایی بهره‌مندی وasonک‌ها در جایگزین سازی عناصر ذهنی در موقعیت‌های حقیقت‌مند و مجازی شعر به حدی است که گاه وasonک‌ها را تا ناب‌ترین آثار شعری فارسی ارتقا می‌دهد.

وasonک‌ها چون دیگر گونه‌های شعری از عمده‌ترین عناصر ساختاری شعر از قبیل تخیل، مجاز، استعاره، اغراق و مبالغه، کنایه و تشخیص برخوردار هستند. از سراینده این شعرها اطلاع چندانی در دست نیست و کسی نیز تا کنون به این مهم نپرداخته است، و عمدهٔ تلاش‌های صورت پذیرفته، تنها به ثبت روایت‌هایی از وasonک‌ها خلاصه شده است.^۱

اما در این کتاب تلاش بر این بوده تا ضمن برخوردارسازی کتاب از ساختار و ویژگی‌های پژوهش‌های آکادمیک، طراوت آثار از بین نروند. در این رابطه روش کارم به صورت زیر بوده:

۱. ابتدا وasonک‌ها را از منابع مختلف شفاهی جمع‌آوری کردم (سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۵). تعداد وasonک جمع‌آوری شده چیزی نزدیک به ۳۵۲ تک‌بیت بود از هفده راوی.

۲. پس از انجام جمع‌آوری، وasonک‌ها با همدیگر تطبیق داده شدند و کامل‌ترین و گویاترین آنها براساس فراوانی نمونه‌ها انتخاب شد.

۱- ر.ک. فرهنگ مردم فارس: ابوالقاسم فقیری.

(در این کتاب فقیری ضمن ارائهٔ چند وasonک، بخشی از مجموعه فولکلوریک و فرهنگ مردم فارس را به موضوع وasonک اختصاص داده است. صادق همایونی نیز در بخشی از پژوهشهای فولکلوریک خود به موضوع وasonک اشاره‌هایی داشته و نمونه‌هایی نیز ارائه شده است.

ر.ک. یکهزار و چهارصد ترانهٔ محلی (صص ۲۶-۲۹-۶۲-۸۳-۲۷۳-۳۹۶-۴۱۴ و ۴۶۴)

۳. مرحله نهایی، آوانویسی واسونکها بود که این مهم را آقای محمد وحید قاسمیان پژوهشگر ادبیات معاصر به انجام رساندند.

آنچه پیش روی شماست تلاشی است در جهت حفظ بخشی از ادبیات فولکلور شیراز که لبریز از زندگی و شادی و نشاط است. اما چرا این مجموعه را ترانه‌های زنان نام نهادم، اصلی‌ترین دلیلش این است که این ترانه‌ها را زنان در مجالس عروسی زمزمه می‌کنند و شاید هم ایشان، سرایت‌گران آنها باشند، هرچند که نام و نشانی از سراینده اصلی این اشعار در دست نیست.

با این حال ضمن سپاس و ارج‌گذاری پیشینیانی که در حفظ سینه به سینه ادبیات عامیانه تلاش کرده‌اند، امید این را دارم که گام حاضر، تلاشی ارزنده در جهت حفظ و تعالی فرهنگ فارس و فولکلوریک شیراز همیشه بزرگ و سربلند و اندیشه پرور و پایتخت همواره فرهنگ ایران زمین باشد.

در آخر ضمن آرزوی بهروزی، شادکامی و شادزیستی برای هموطنان عزیز در سراسر جهان ترانه‌های زنان را به جمیع عاشقان شادی و زندگی تقدیم می‌دارم.

فاطمه طاهری

شیراز

زمستان ۱۳۷۷

الفبای آوانگاری

◆ واکلهای زبان فارسی

الف: واکلهای بسیط

xis	i	مثلاً در خیس
cešm	e	مثلاً در چشم
dard	a	مثلاً در درد
muš	u	مثلاً در موش
moze	o	مثلاً در مژه
dana	a	مثلاً در دانا

ب: واکلهای مرکب

pay	ay	مثلاً در پای
muy	uy	مثلاً در موی
xoy	oy	مثلاً در خوی

ترانه‌های زنان

۱۴

ay مثلاً در قایم qayem

ey مثلاً در نی ney

ow مثلاً در دور dour

◆ همخوان‌های زبان فارسی معیار

b ب

p پ

t ت

th ث

j ج

c چ

h ه

x خ

d د

z ذ

r ر

z ز

z ش

s س

ʃ ش

s ص

z	ض
t	ط
z	ظ
q	ع (همزه)
q	غ
f	ف
q	ق
k	ک
g	گ
L	ل
M	م
N	ن
v	و
b	ب
y	ی

www.KetabFarsi.com

www.KetabFarsi.com

بشنوید از یاران داماد:

ای طرف تخت طلا و
او طرف تخت طلا
عروس خانم روش نشسته
می‌کنه شکر خدا

Yi-taraf taxt-e telā_ō

U-taraf taxt-e telā

arus xanom ruš nešesse

mikone šokr-e xodā

او = آن، اون

نشسته = نشسته

ای = این

روش = روی آن

بشنوید از یاران عروس:

اسبِ سُوزِ زینِ طلا
آی
روش نشسته قرص ماه
سوریا منظور بدارین
گل میاد خونه شما

asb-e Sowz-e zintela

āy

ruš nešesse qors-e māh
suri-yā manzur bedārin
gol miyād xune-y šomā

بشنوید از خواهر داماد:

آی بالا بالا بلا
قربون بالات ای بلا
فرش راهش گل کنین
تا که بیاد خونه ما

'ay bâ/lâ bâ/lâ ba/lâ
qor/bu/ne bâ/lât 'ey ba/lâ
far/še râ/heš qol ko/nin
tâ ke bi/yad xu/ne/ye mâ

بشنوید از خواهر داماد:

گل به گل می‌گردم

آی

تعریف کنم روی تو را

هر کجا یه‌ی غنچه چینم

می‌دهد بوی تو را

gol be gol migardom

āy

tarif konom ru-ye to rā

har Kojā yey qonçe ċinom

midahad bu-ye to rā

بشنوید از زبان عروس:

من نمی‌رفتم به غربت
تو فرستادی مرا
گر بمیرم من به غربت
آه من گیرد تو را

man namiraftom be ǧorbat
to ferestādi marā
gar bemiroṃ man be ǧorbat
āh-e man girad to rā

بشنوید از خواهر داماد:

آفوجونی آفوجونی

شونه زلفت طلا

تو که زن دادی به کاکام

اجر تو با کربلا

āqo juni, āqo juni

šune-ye zolf-et telā

to ke zan dādi be kākā-m

ajr-e to bā karbelā

بشنوید از یاران داماد:

بالو خونهٔ رو به قبله
خشت و نیم خشتش طلا
شازده دوماد تو ش نشسته
می‌کنه شکر خدا

bālo xune-y ru be qeble
xešt-o nimxešt-eš telā
šazde dumād tuš nešesse
mikone šokr-e xodā

بشنوید از یاران داماد:

یه‌ی حمومی سیت بسازم

حموم حاجی رضا

گیلش از گیل کو بیاران

آبش از امام رضا

Yey hamum-y sit besāzom

hamum-e hāji rezā

gel-eš az gelku biyāran

āb-eš az emām rezā

بشنوید از یاران داماد:

زیرزمینی پشت به قبله
خشت و نیم خشتش طلا
خانم عروس توش نشسته
بسه بر زلفش حنا

Zirzamin-y pošt be qeble
xešt-o nimxst-es telā
xānom arus tuš nešesse
basse bar zolf-eš henā-

بشنوید از برادر داماد:

بَابُوی دوماَد، بَابُوی دوماَد
اُینه داره پشت طلا
تو که زن دادی به کا کام
کم نشه سایه شما

bābo-y dumād, bābo-y dumād
oyne dāre pošt telā
to ke zan dādi be kākā-m
kam naše sāye-y šomā

شِکوهی داماد بعد از بله‌برون:

دل نیومد ای خدا

دلبر نیومد ای خدا

روز او آمد خورشیدِ مو

وای

در نیومد ای خدا

del nayumad ey xodā

delbar nayumad eY xodā

ruz umad xorsid_e mo

vāy

dar nayumad ey xodā

گفتِ عروس بعد از بله‌پرون:

مال اگر داری بیا
منال اگر داری بیا
از دلِ بی‌همزبونت
گر خبر داری بیا

māl agar dāri biyā
menal agar dāri biyā
az del-e bi hamzabun-et
gar xabar dāri biyā

بشنوید از عروس خانم:

ماه من میگه منم
مادر نمی‌گردم جدا
رسم دنیا این چنینه
من جدا، مادر جدا

māh_e man mige man-am
mādar namigardom jodā
rasm-e donyā inčenin-e
man jodā, mādar jodā

بشنوید از خواهر داماد:

از خدا من وایه دارم
که پوشم یه‌ی صُب‌گاه
توی حَجَلَه‌کا کوجونیم
من کنم شکرخدا

az xodā man vāye dāram
ke Pošam yey sobe gāh
tu-ye hejle-y kākō juni-m
man konam šokr-e xodā